

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

1. เอกสารจากแผนกตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1144 เลขที่ 1, 1/ก, 1/ข, 1/ค,

2, 8 และ 9

- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 เลขที่ 1, 2, 3, 5
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1153 เลขที่ 2, 3, 5
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1159 เลขที่ 2/ก, 4
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1160 เลขที่ 2
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1163 เลขที่ 1
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1164 เลขที่ 1
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1168 เลขที่ 5
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 จ.ศ. 1171 เลขที่ 4
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 1, 1/ก, 1/ข, 3, 5, 12
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 1/1, 1/ก, 1/ข, 2/1, 5, 10
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 2, 6, 7, 8/2, 9
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 3, 4, 5, 9
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 1, 1/ก, 2, 3, 4, 4/ก, 7, 10, 22
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 เลขที่ 8, 11
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1183 เลขที่ 3
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1164 เลขที่ 3, 4, 7, 8
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2 จ.ศ. 1185 เลขที่ 1, 2, 3, 25, 31

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1186 เลขที่ 1, 1/ก, 2-30, 31,
32, 35

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 7, 8, 11, 13

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1188 เลขที่ 1, 2, 3, 12

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 2, 5

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1191 เลขที่ 4, 9, 10, 13, 16

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1192 เลขที่ 1, 2, 14, 19, 20, 21, 22

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1193 เลขที่ 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20,
23, 26

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 เลขที่ 8, 39, 44, 47

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 เลขที่ 8, 34

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 4, 12, 35, 52, 58, 60, 61

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1197 เลขที่ 1, 56

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 เลขที่ 1, 3, 7, 9, 45, 68, 69, 70, 71

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1199 เลขที่ 5, 6, 61, 62, 63

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 5, 85, 86, 91

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 5, 7, 10, 16, 18, 25, 29, 92,
119, 126, 128, 138, 141, 148, 156, 169, 175, 193, 194, 195, 202,
210, 214, 224, 228, 230, 231, 252, 253, 255, 257, 273, 319, 321

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 35, 45, 46, 63, 152, 156-160,
165, 174, 185, 191, 192, 199

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 3, 28, 30

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 10, 16, 18, 29, 90, 91, 92,
93, 94, 99

____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 10, 11, 140, 142, 143, 144,
146, 150, 160

- หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 2, 13, 17, 18, 25-29, 31-34, 37, 43, 44, 47, 49, 54, 56, 57, 59, 61-78, 80, 82, 86, 87, 91-95, 98, 99, 101, 102, 104, 107, 109, 111, 113, 116, 119, 122, 125, 133, 134, 135, 137, 138, 143, 147, 149, 153, 155, 161, 164, 170, 172, 178-184, 186, 190-192, 201, 205-213, 215, 220
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 8, 12, 40, 49, 60, 75, 86, 101, 103, 117, 126, 161, 178, 182, 214, 225, 226, 237, 240, 246, 247, 254, 261, 264, 269, 276, 282, 283 285-289, 295, 297, 298, 304, 305
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 6, 9, 14-18, 44, 52, 71, 87, 96, 111, 114-118, 123, 124, 127-129, 132-134, 137-142, 144-147, 150, 186
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 16, 18, 23, 35, 40, 50, 55, 69, 70, 71, 75, 83, 93, 93, 103, 110-114, 117-119, 123, 126, 129-131, 137-138, 139, 143, 148-151, 155-156, 158, 160-162, 174, 175, 178, 181
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 11, 14, 39, 49, 103, 113, 162, 176, 180, 186, 192, 197, 198, 204
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 2, 26, 30, 35, 36, 52, 87, 89, 95, 106, 107, 119, 128-149, 154
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 จ.ศ. 1212 เลขที่ 20, 25, 28, 34, 68, 73, 93, 101, 179-182, 122, 128, 133, 144, 145, 149, 150, 154-159
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 7, 13-17, 21-28, 34, 48,

- หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1213 เลขที่ 6, 11, 12, 14, 15,
25, 30, 35, 36, 45, 54, 59, 67, 74, 75, 78, 85
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1214 เลขที่ 6, 13, 14, 18, 26, 34, 44-48,
52, 54, 85, 162
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 5, 6, 14, 19, 20, 27, 28, 32,
36, 46, 47, 48, 49, 53, 56, 62-64, 69, 72, 73, 82, 114
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1216 เลขที่ 11, 20, 22, 27, 41, 47, 50,
52, 70, 95
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1217 เลขที่ 12, 18, 23, 32, 41, 43, 49, 50,
53, 56, 58, 62, 68, 74, 88, 91, 96, 98, 103, 106, 118, 119, 126,
214
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 3, 5, 12, 15, 22-25, 30, 41,
42, 44, 50, 63, 65, 72, 87, 92, 111, 112, 122, 126, 129
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1219 เลขที่ 1, 18, 24, 26-28, 33, 35, 39,
42, 49, 67, 68, 71, 96, 98, 119, 140, 138, 139, 143, 149, 217
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 4, 5, 12, 17, 19, 29, 30, 35,
39, 41, 42, 50, 52, 54, 56, 57, 67, 104, 137, 143
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 2, 4, 14, 17, 57, 63, 74, 76,
78, 85, 88, 97, 102, 103, 119
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 3, 5, 25, 58, 61, 62, 72, 75,
84, 86, 96, 97, 113, 114, 118, 120, 124, 129, 132, 133, 136,
146, 165, 186, 187
- ____. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 4 จ.ศ. 1223 เลขที่ 1, 6, 8, 24, 27, 29, 58, 73,
79, 157, 165, 168, 171, 173, 186, 204

- หอสมุดแห่งชาติ, กอง. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1224 เลขที่ 1, 38, 45, 53, 61,
64, 72, 74, 78, 79, 87, 89, 90, 97, 101, 131, 142, 152, 153,
160, 172
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1225 เลขที่ 10, 19, 25, 37, 41, 51, 62,
69, 71, 86, 92
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1226 เลขที่ 24, 28, 34, 37, 40, 41, 45,
53, 107
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1227 เลขที่ 4, 9, 10, 11, 17, 18, 21, 30,
32, 44, 48, 72, 88, 90, 136, 147, 172, 223, 341
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1228 เลขที่ 70, 71, 76, 85, 175, 183
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1229 เลขที่ 11, 24, 30, 44, 101, 103, 105,
122, 124, 130, 149
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1230 เลขที่ 10, 17, 23, 26, 27, 33, 45,
50, 62, 64, 66, 69, 72, 77, 78, 102, 103, 108, 120, 142-145, 151,
159, 192, 200, 223, 228, 232, 233, 241
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 55, 133, 136, 139, 147, 148,
207, 233, 268, 294, 321, 574, 602, 626, 649, 655, 658, 674
- ____. จดหมายเหตुरัชกาลที่ 5 หมวดที่ 13 มัดที่ 153 เลขที่ 12
- ____. ธรรมคดี เลขที่ 3 คู่ 107 มัดที่ 72
- ____. หมายรับสั่ง รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 6 มัดที่ 1 ตอนที่ 33
- ____. หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ตอนที่ 4
- ____. หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 9/ก
- ____. หมายรับสั่งรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1230 เลขที่ 17 มัดที่ 36
- หมุกฎหมาย รัชกาลที่ 5 พระราชบัญญัติเลิก-ไพร่หลวง เลขที่ 35-38 มัดที่ 80

2. เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม

เปิดเสรีกระทรวงกลาโหม ร.ศ. 101-125 2 ก่อ่ง (27 ปี) หมายเลขเอกสาร
ร.5 ก 1/1-27

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม เลข-ไพร่หลวง ร.ศ.
99-120 2 ก่อ่ง (61 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ก. 8/1-61

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม กรมพระสุรัสวดี ร.ศ.
114-127 1 ก่อ่ง (5 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ก. 12/1-5

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม กรมขุนนริการ, ราชการ
ทั่วไป ร.ศ. 106-129 6 ก่อ่ง (118 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ก.13.1/1-118

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม กรมขุนนริการ, จัดการ
ทหาร ร.ศ. 104-129 4 ก่อ่ง (40 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ก. 13.2/
1-40

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม กรมขุนนริการ, การ
เกณฑ์ทหาร ร.ศ. 111-129 1 ก่อ่ง (15 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ก
13.3/1-15

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม กรมขุนนริการ, เลข-
ไพร่หลวง ร.ศ. 105-119 1 ก่อ่ง (4 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ก. 13.7/
1-4

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตรการ หมายเลขเอกสาร
ร.5 กษ. 3.2/19

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ หมายเลขเอกสาร
ร.5 ค. 1/16 เรื่อง มร.มิทเชล อินเนส รับราชการในกระทรวงพระคลัง 15 กค.
115-19 พค. 117

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ หมายเลขเอกสาร
ร.5 ค. 13.1/1, 5, 7

หจจดหมายแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังฯ

หมายเลขเอกสาร ร.5 ค. 13.2/20 เรื่องพระยาพิพิธพิไชยสุนทรการ ขอพระราชทานเงินช่วยที่ค้าง 2-25 พค. 119

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังฯ หมายเลขเอกสาร

ร.5 ค. 13.2/21 เรื่องเก็บเงินค่าแรงเกษมธมตนครสวรรค์ พิษณุโลก และมณฑล ตะวันออกเฉียงเหนือ 2 พค. - 25 ธค. 119

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังฯ ตราภูมิ หมายเลขเอกสาร

ร.5 ค. 15/1-4

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ หมายเลขเอกสาร

ร.5 ต. 1/3

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ หมายเลขเอกสาร

ร.5 ต. 49/1-55

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล, ราชการหัวเมืองในมณฑล

กรุงเทพ, บัญชีสามะโนครวั (ปทุมธานี) ร.ศ. 119-125 1 กล่อง (4 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 น. 3.5ฉ./1-4

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล กรมสรรพากรใน ผูกบี่ข้าวสิน

ร.ศ. 110-125 1 กล่อง (11 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 น 7.9/1-11

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล กรมพระสุรัสวดี ร.ศ.

109-127 2 กล่อง (52 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 น. 32/1-52

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล แผนกสัสดี, ยกเว้นการ

เกณฑ์ทหาร ร.ศ. 120-129 2 กล่อง (12 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 น.

17.1/1-12

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล แผนกสัสดี, พลทหารหนี

ราชการ ร.ศ. 128-130 2 กล่อง (17 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 น.

17.2/1-17

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ปีชวีสยามะโนครวั ร.ศ. 110-131 1 กล่อง (8 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 น. 30/1-8
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล หมายเลขเอกสาร ร.5 น. 40.4/60 ล่งประกาศเรื่องเลขให้แก้ไข 24 กค. 118
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 1.1 ก/25
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 1.3 ข/75, 83
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 1.4/1 เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 1.5/7 พระราชวินิจฉัยว่า เจ้ามีผิวไพร่ควรลดเบี้ยหวัด 24 ธค. 124
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 1.5/9 เรื่องวังหน้า
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 2.19/4
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด กรมพระสุรัสวดี ร.ศ. 99-118 2 กล่อง (69 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 บ. 17/1-69
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารสับชุดอังกฤษฝรั่งเศส หมายเลขเอกสาร ร.5 ผ. 19/9 อุบัติฝรั่งเศสล่ามพูดด้วยเรื่องอำนาจศาล 30 มค. - 6 กพ. 122
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย กรมพระสุรัสวดี เบ็ดเตล็ด กรมพระสุรัสวดี ร.ศ. 106-111 1 กล่อง (7 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ม. 66/1-7
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย กรมพระสุรัสวดี เลข-ไพร่หลวง 1 กล่อง (32 ปี) หมายเลขเอกสาร ร.5 ม.1.4/1-32

- หอดจดหมายแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย แผนก
 สรรพากร, ล่วย เลก และรัชชูปการ 2 กล่อง (45 ปีก) หมายเลขเอกสาร ร.5 ม.
 28.2/1-45
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ล้ามะโนคร้ว ร.ศ. 113-
 128 1 กล่อง (9 ปีก) หมายเลขเอกสาร ร.5 ม. 2.19/1-9
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม. 1.3/8 พ.ร.บ. เลิกทาส
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม. 1. 12ก/1
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม. 1.4/2
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม. 2.8/2
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม. 2.12ก/9
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม. 2.14/22, 68, 109
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม.2.18/3 เรื่องผิบุญ ร.ศ. 121
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม.12ก/5 ใบออกพระยาจำแลนบดี ฯลฯ
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม.17/25
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5
 ม.27/4 เรื่องราษฎรในมณฑลพายัพอพยพไปอยู่เขตอังกฤษ 27 มค. 2455

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย

หมายเลขเอกสาร ร.5 ม.45/18

- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5 ม.47/18 เรื่องราชการฝ่ายหัวเมืองปักษ์ใต้ 16 ธค. - 28 มีค. 111
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย หมายเลขเอกสาร ร.5 ม.66/3-4
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงยุติธรรม หมายเลขเอกสาร ร.5 ย.11/5 ฎีกา ท้าวโพธิสาร เรื่องเก็บเงินแทนผลเร็วล่วง
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 หมายเลขเอกสาร ร.5 รล. 6/51
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงวัง หมายเลขเอกสาร ร.5ว.35/2
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ หมายเลขเอกสาร ร.5 ค.8.3/2
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ หมายเลขเอกสาร ร.5 ค.29/1-2
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 4 เอกสารเย็บเล่มกรมพระกลาโหม (กห.) 41 เล่ม.
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่มกรมพระกลาโหม (กห.) 71 เล่ม.
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่มกรมมหาดไทย (มท.) 44 เล่ม.
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ (กต.) 66 เล่ม.
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่มชุดฎีกา เล่ม 1, 2, 16, 17 และ 20
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ เอกสารเย็บเล่มชุด พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 6 (พล.) 2 เล่ม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่มชุดหนังสือ
กราบบังคมทูล (นก.) จ.ศ. 1246 และ จ.ศ. 1250

____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เอกสารเย็บเล่มชุดสมุดพิเศษ (พศ.)
32 เล่ม

ข. เอกสารขึ้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

มหาดไทย, กระทรวง พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย

2 เล่ม. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2513.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 1 จ.ศ. 1246

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 11 ร.ศ. 113

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 13 ร.ศ. 116

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 16 ร.ศ. 118

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 17 ร.ศ. 119

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 22 ร.ศ. 124

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 23 ร.ศ. 125

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 24 ร.ศ. 126

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 25 ร.ศ. 127

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 26 ร.ศ. 128

ศิลปากร, กรม. การแต่งตั้งขุนนางไทยสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร : กองจดหมายเหตุ
แห่งชาติ, 2521:

____. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. 4 เล่ม. พระนคร : ศุภลภา, 2503

____. เรื่องกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อุดมศึกษา, 2521.

____. สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย-จีน. กรุงเทพมหานคร : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2521.

เสถียร ลายลักษณ์ ร.ต.ท. และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก. 24 เล่ม. พระนคร :
โรงพิมพ์เดลีเมล์, 2478.

เอกสารขึ้นรองก. หนังสือ และบทความในหนังสือ

ครอฟอร์ด, จอห์น. เอกสารของครอฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. พระนคร :
กรมศิลปากร, 2515

จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2515.

จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงบุญเกื้อ
เบญจกาญจน์ จ.จ. วันที่ 24 กรกฎาคม 2515.

ฉัตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชน
ชาติ. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สหามคมสังคมศาสตร์,
2519.

จุลสารพงษ์, พระองค์เจ้า. เจ้าชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติคำศัพท์ไทยสมัย พ.ศ. 2353-2453 ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : มูล-
นิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

_____ : ประวัติคำศัพท์ไทยสมัย 2352-2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2519

_____ . ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์,
2523.

แฮร์แวล, นิโกลาส์. ประวัติคำศัพท์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย
สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

หัตถ์พิชัย นาดสูภา และคณะ. เศรษฐกิจคำศัพท์กับประวัติคำศัพท์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้าง
สรรค์, 2524.

ธีรรุณี สุทธิสงคราม. พระราชประวัติและงานสำคัญของจอมพลกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2514.

_____ . สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์. กรุงเทพฯ : ผลิตศึกษา, 2515.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์. กรุงเทพฯ : แพรววิทยา, 2516.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517

_____ . นิทานโบราณคดี. พระนคร : เขษมบรรณกิจ, 2503.

_____ . เทศาภิบาล. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอรรถกระวีสุนทร (เล่งวน ศัตรัด - อรรถ กระวีสุนทร) 9 พค. 2503.

_____ . ไทยรบพม่า. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2514.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บัวหลวงการพิมพ์, 2522.

_____ . มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2473.

_____ . รวมเรื่องเมืองนครราชสีมา. กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2511.

_____ . ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2473.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. สำเนาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
คำคุณฐา, 2504.

เตโช บุนนาค. "พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดขบถ" ใน วรรณไวทยาการ ประวัติศาสตร์และ
วัฒนธรรม, หน้า 15-39. กรุงเทพฯ : สภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 2514.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1. พระนคร : คุรุสภา, 2503.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3. 2 เล่ม. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4. 2 เล่ม. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

ธิดา สาระยา. "โครงสร้างของชนชั้นในสังคมสุโขทัย." ใน รวมปาฐกถาจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2520-2521, หน้า 3-40. สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และพระยาอนุমানราชธน. บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506.

นันทิยา สว่างวุฒิธรรม. "การยกเลิกระบบไพร่ ผลทางด้านการเมืองสมัยรัชกาลที่ 5" ใน สะพาน รวมบทความทางประวัติศาสตร์ เล่ม 2, หน้า 113-155. แผนกประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ : สนิทพิมพ์การพิมพ์, 2521.

ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. เล่ม 6 (ภาคที่ 21-ภาคที่ 26). พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 8. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2512.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 33. พระนคร : คุรุสภา, 2510.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50. พระนคร : คุรุสภา, 2511

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65. พระนคร : คุรุสภา, 2512.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70. พระนคร : คุรุสภา, 2512.

ประวัติการทหารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ มจ. พระยาต๋องเกตุรณภพ และฉาบภักดิ์พ น.ส.เพ็ญ บัทมานนท์. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2510.

पालเลอแก้ว, สังฆราช. เล่าเรื่องเมืองไทย. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. 2 เล่ม. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506.

พลกุล อังกินันท์. บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร,
2515.

ภาณุพันธุ์รวงษ์วรงค์เดช, จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า. ตำนานทหารมหาดเล็ก. พิมพ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นอดิศร์วุดยศักดิ์, 14 มิย. 2496.
มอญที่เกี่ยวกับไทย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูบวรธรรมกิจ (หลวงปู่
เทียบ) 5 เมย. 2512.

เรโนลด์ส, เคิร์ก เจ. ประวัติศาสตร์สังคมคืออะไร. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

ราชสกุลวงศ์ ในพระบาทสมเด็จพระปวงเรนทราเมศมหิศร์ศรีรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว.
อำพัน ตัณฑวรรณนะ (เรียบเรียง). หนังสือที่ระลึกวันตรงกับเสด็จสวรรคตในพระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว 7 มค. 2517.

สิทธิธรรมนิยมต่าง ๆ. 2 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 5. พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณศาสตร์, 2515.
วชิรญาณวโรรส, ส้มเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร. พระนคร
โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, 2504.

เวลล์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจณี ส้มเกียรติคุณ
และยุพา ชุมสินทร์. กรุงเทพฯ : สภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 2519.

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ. แปลโดย นิจ ทองโลภิต์. พระนคร :
สภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 2514.

คิลปากกร, กรม. จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ-
นากร, 2479.

_____. เอกสารของเฮนรี เบอร์นี เล่ม 2. แปลโดย นางลำวิตรี สุวรรณสถิตย์. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์การค้าสนา, 2516.

สงบ ส่องเมือง. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ 2310-2444.
กรุงเทพฯ : โครงการบริการวิชาการ ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สงขลา, 2523

ลุ่มลุ่มย์ ศิริสุทรพรรณ. โฉมหน้าศักดินาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ขมรมหนังสือแสง
ตะวัน, 2518.

แสงโล่ม เกษมศิริ, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติคำสตรลุ่มย์กรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394). พระนคร : มิตรนราการพิมพ์,
2515.

อศิน รัตพิณณ์, ม.ร.ว. สังคมไทยในลุ่มย์รัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แปลโดย
ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรุ้งบุญมี. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521.

อักษรธาภิธานศัพท์ของหมดโปรดเล. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : ศุภสภา. 2514.

อักษรศาสตร์, อุฬาร คณะ. สะพาน : รวมบทความทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สนิทพันธ์, 2520.

อนุমানราชธน, พระยา. พื้นความหลัง. 4 เล่ม. กรุงเทพฯ : สิกษิตลยาม, 2510-2513.

ข. บทความในวารสาร

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย." อักษรศาสตร์พิจารณ์ 1 (กุมภาพันธ์
2517) : 11-15.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ประนุช ทรัพย์สาร. "เจ้าผู้บุญหนองหมากแก้ว." รวมบทความ
ประวัติศาสตร์ 1 (กรกฎาคม 2523) : 68-86.

เตช บุนนาค. "ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ. 121." สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 6 (กันยายน-พฤศจิกายน
2511) : 67-80.

ธรงค์ พ่วงพิศ. "บทบาทของคณสีนในการประมุขภาชีอากร." วารสารธรรมศาสตร์ 5
(ตุลาคม 2518- มกราคม 2519) : 95-109.

วารุณี โอสถารมย์ และอัญชลี สุธ่ายธกั. "กบฏไพร่ลุ่มย์พระเพทราชา." วารสารธรรมศาสตร์
6 (มิถุนายน-กันยายน 2519) : 52-70.

คู่ภรณ์ เสิศพาณิย์กุล. "ระบบศักดินา." วารสารธรรมศาสตร์ 6 (มิถุนายน-กันยายน 2519) :
22-38.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "สภาพของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมลานนาไทย." นิตยสารศิลปากร 19 (มกราคม 2519) 56-71.

ค. วิทยานิพนธ์ และอื่น ๆ

กิตติ ต้นไทย. "คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. 2367-2453)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหา-
บัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

กุลลดา เกษบุญชู. "บทวิจารณ์ : Jeremy H. Kemp เรื่อง A Tail Wagging the Dog:
The Patron-Client Model in Thai Studies, July 1981." เอกสาร
ประกอบการอภิปราย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.

ศัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประคำลันต์ เศรษฐ. "ระบบเศรษฐกิจไทย 1851-1910." เอกสาร
ประกอบคำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ : ลำดับเหตุการณ์และวิธีการศึกษา."
เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์สังคมสมัยต้นกรุงเทพ ชุมนุมประวัติศาสตร์ศึกษา
สมศ. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

ณรงค์ นุ่นทอง. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัย พระยาสุโขทัยวินิตเป็น
ข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439-2449)" ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520.

เดชา ฉายะพงศ์. "แรงงานบังคับภายใต้ระบบศักดินาไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ 7 (พ.ศ. 2411-2475)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

นฤมล ธีรวัฒน์. "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว."

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2525.

ณิธิ เอียวศรีวงศ์. "การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์." เอกสารวิชาการหมายเลข 11 สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เอกสารประกอบคำบรรยาย, 2523.

_____. "โลกของนางนพมาศ." เอกสารประกอบการบรรยายที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ,
2523.

_____. "วัฒนธรรมกรรมพิธีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์" เอกสารวิชาการหมายเลข 20
ประกอบการสัมมนาสองศตวรรษ รัตนโกสินทร์ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
สถาบันไทยคดีศึกษา, 3-5 กุมภาพันธ์ 2525.

บุญรอด แก้วกัฒหา. "การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)" วิทยา-
นิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2518.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. "ขอบเขตพระอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัตน-
โกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

ปิยะฉัตร ปิตะวรวงษ์. "การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. 2411-2453)" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ ประสานมิตร, 2523.

ปิยนดา นิโคธธา. "บทบาทของเสนาบดีตระกูลขุนนางในการปกครองประเทศสยาม." วิทยา-
นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต วิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2514.

พรรณงาม เเง่ธรรมสาร. "การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5." วิทยา-
นิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2519.

- ผู้สื ลิ้มพะลุ่ต. "ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (พ.ศ. 2367-2453)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- ไพฑูริย์ ณีกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีล่าน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2515.
- ภารดี มหาชนร์. "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518.
- มัลลิกา เรืองระพี. "บทบาทของชาวจีนโพ้นทะเลในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- รุจยา อภากร, ม.ร.ว. "ระบบเจ้าภาชีนายอากรก่อนการจัดตั้งเทศาภิบาล" เอกสารจาก เทปคำบรรยาย ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2522.
- วรารณ กีนานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ศรัศกดิ์ ฐ์ลวีลดี. "ผูกปิ่น : การจับเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีน." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- ลมชาย หลังหมอยา. "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- ลมโชติ อ่องสกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2449-2474)" วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521.

- สำนึกชัย เพชรกาฬิ. "บทบาทและพระบวรราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.
- สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. "ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- สุพจน์ เสียมใจ. "อุตสาหกรรมของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในโอกาสครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องวิวัฒนาการสังคมไทยในรอบ 200 ปี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2525.
- สุภรณ์ โอเจริญ. "ชาวมอญในประเทศไทย วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- สุวิทย์ ไทพยวัฒน์. "วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2394-2475." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- อัฉรดา กาญจโนมัย. "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394) วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- อัษฎลี สุธำยัณฑ์. "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

Bibliography.

- Battye, Noel Alfred. "The Military, Government and Society in Siam, 1868-1910: Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn." Ph.d.Thesis, Cornell University, 1974.
- Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. 2 vols. Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1969.
- Breazeale, Kennon. "The Integration of the Lao States into the Thai Kingdom." Ph.d.Thesis, the University of Oxford, 1975.
- Busakorn Lailert. "On Territorial Responsibilities of Khunnang during the Closing Years of the Ayuthya Period." Bulletin of the Faculty of Arts Chulalongkorn University. 6 (1973) : 94-102.
- Crawfurd, John. The Crawfurd Papers. Bangkok : National Library, 1915.
- _____. Journal of an Embassy to the Courts Siam and Cochin China. Japan : Oxford University Press, 1967.
- Hall, D.G.E. A History of Southeast Asia. New York : St. Martin's Press, 1966.
- Ingram, James. C. Economic Change in Thailand 1850-1970. Stanford : Stanford University Press, 1971.
- Johnston, David Bruce. "Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930." Ph.d. Dissertation, Yale University, 1975.
- Reynolds, Craig J. "Monastery Lands and Labour Endowments in Thailand: Some Effects of Social and Economic Change, 1868-1910." Journal of the Economic and Social History of the Orient. 22 parts (1979) : 190-227

Siffin W.J. The Thai Bureaucracy : Institutional Change and Development,

Honolulu : East West Center Press, 1966.

Skinner, William G. Chinese Society in Thailand : An Analytical History.

Ithaca : Cornell University Press, 1957.

Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand : Education in the
Reign of King Chulalongkorn. New Haven : Yale University Press,
1969.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

พระราชกำหนดศึกเล็ก รัชกาลที่ 2

กฏให้ไว้แก่พระสุริยวงศ์ ข้าย ขวา ใน นอก ให้กฎหมายบอกแก่เจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เมือง เจ้าราชินิกุล และ (ข้าย) เจ้าต่างกรม หากกรมมิได้ ในพระราชวังหลวง และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ ๓ หัวเมือง เอก โท ตรี สัตวา บกชีใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงจงทั่ว

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกราชา นราธิบดี ศิริสุริยวงศ์ องค์ราเมศวรราช บรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันตวิริยาภิโพธิภริต กอปรด้วยบวรมณี มหากรุณาปราณีคุณ พระบวรสันดานหมายมั่นในกฤษฎาภินิหารภาวที่จะ ทะนุบำรุงรักษาพระบวรพุทธศาสนา สมนธิพราหมณ์ไพร่ฟ้าประชากรมั่วประเทศ อันเป็น พระราชอาณาเขตขบขันธเสมา บรรดาซึ่งพระบารมีพระบรมโพธิสมภาร ให้รับพระราชทาน ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุข เสด็จออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยฮักรมหาเสนา พฤตามาตย์ราชกระวีมนตรีมุข ทูลละอองธุลีพระบาทโดยอันดับ จึงมีพระราชโองการมาน พระภัทรสุริยสิงหนาทดำรงเสนาบดีว่า ประเพณีสมเด็จพระมหาบรมกษัตริราชย์ แต่ก่อนสืบมา จักทะนุบำรุงรักษาบวรพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนาการได้ ก็อาศัยอุบเสี้ยงหมุกแก่แล้ว ทหารช่องลุ่มพลโยธา ละลิมลรรพเครื่องศัสตราวุธ ประกอบกับพระบารมีพระราชเดชาอาณา จักรเป็นประธาน จึงเสด็จการสู้รบทำสงครามปราบปรามปัจฉามิตร มิให้พระพุทธศาสนาเป็น อันตรายแก่ข้าศึกได้ เป็นเยี่ยงอย่างลำดับพระมหากษัตริย์สืบมา และกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ทุกวันนี้ ไพร่พลโยธาหมุกทหารซึ่งเคยทำราชการสงครามแต่ก่อนมา ก็ยราพการล้มตาย ร่วงโรยเบาบางไป ไพร่หลวงล้มกำลังและเลกหัวเมืองที่มีตัวอยู่ ก็โจทพญูไปต่างกรม ฝ่ายนายไมได้มาร้องขอแลกเปลี่ยน ยอมให้มีได้ขัดขวางไว้ โดยวาสนาผลการก็มีบ้าง นายเดิมได้ติดตามว่ากล่าวยังค้างกันอยู่จนทุกวันนี้ มิได้หักโหนปญูชื้อต่อกัน (ก็มีบ้าง) เหตุฉะนั้น ปญูชื้อสิ่งพันเพื่อนค้าง กันกันมาช้านาน บ้างก็อพยพลบหลีกราชการหนีไป เข้าช่องชุกชอนอยู่ป่าดง

ก็มีมาก เพราะเจ้าหม่อมมาลัยใช้ล่อขตรากรากไม้ผ่อนปรน ไพร่สิ่งขัดล้นทนมิดได้ ที่มีกลิ่นชุกทุกข
ฝ่ายนายหมวดนายกองหาเอาธรรมะไม้ ก่อโทะงิ่งหนี บางทีหอบ เจ้าหนีหนีนาย เงินไปโดยซัดซ้อง
บ้างก็ต้องทุกขโทะงิ่งใหม่หนีบ ครั้นจะกลับเข้ามาอีกกลับ เพราะตัวกระทำความผิดไว้ จึงล้วยาก
ลำบากอยู่ในตรงป่าช้านาน และเลิกจำพวกนี้ก็อาศัยแอบแฝงอยู่ในเจ้าเมืองกรมการ ปิดบังไว้
เป็นประโยชน์ก็มี บางทีชักชวนกันคบเพื่อนพวกละ 14 คน 15 คน ล้อมครเข้ามาเป็นข้าหา
นายหน้าให้เดินเอาหนังสือเจ้าต่างกรม หากกรมมิได้และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่งตั้งกัน
ออกไปเป็นพวกช่อง⁽¹⁾ กองล้วยก็มีทุกหัวเมืองเป็นอันมาก จึงคบหาพากันกำเริบใจกระทำ
โจรกรรมลักข่างมาโคกระบือเลือกใส่เข้าไว้ในช่อง เจ้าของติดตามรู้สึกตัวกลัวจะจับกลับ
ชักย้ายส่งต่อ ๆ ไป จึงได้เกิดวิวาทพยาบาทลอบฆ่าฟันกันเนื่อง ๆ ให้ความเคืองใจได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาท แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศมาหลายปี บัดนี้พระบาท
สมเด็จพระบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษกแล้วตรัสตร แล้วราชลุ่มบตีใหม่
ตั้งพระทัยจะรักษาพระบรมพุทธศาสนาและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มิให้เป็นอันตรายแก่ข้าศึกได้
จึงมีพระราชโองการสั่งให้เลิกเลิกหมายหมู่ใหม่ แล้วให้กรมพระสวัสดิ์ชำระ เลกขิ่งวิวาทเกี่ยวข้อง
ค้างเกินกันมา แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ จะให้สำเร็จแก่กันใน
ครั้งนี้ ให้ผู้มีคดีเกี่ยวข้องด้วยเลขนั้นเร่งมาว่ากล่าวให้สำเร็จ ถ้าละเลยไว้มิได้มาให้ชำระ
ในขณะนี้ ไปภายหน้าจะเอาเข้ามาว่ากล่าวนั้นมิได้ และให้เจ้าเมืองกรมการสั่งแขวงนายบ้าน
นายอำเภอ ประกาศป่าวร้องบรรดาข้าหนีเจ้าบ่าวหนีนาย ไพร่หลวงลุ่มกำลั้ง ทาสเชลย
ทาสลินไถ่ ที่ซุกซ่อนอยู่ ๗ ปาดงลงทั่ว ให้เข้ามาหาหมูลนายเดิมโดยดี จะพระราชทานโทษ

(1) คำว่า "ช่อง" นี้ มักจะเข้าใจกันว่า เป็นการที่ลอบสักตั้งชุมนุมผู้คน โดยอาการ
อันผิดด้วยกฎหมาย ที่จริงที่เรียกว่าตั้งช่องตามประเพณีที่มีมาแต่เดิมนั้น หมายความว่าเกลี้ยกล่อม
ผู้ซึ่งไปเที่ยวหลบหลีกแอบแฝงกระจัดกระจายอยู่ตามป่าดง ให้นำมาอยู่หรือเข้าทะเบียนรวบรวมเป็น
หมวดเป็นกองกัน เพื่อให้ให้เป็นกำลั้งแผ่นดินได้ในเวลาต้องการ อย่างนี้เรียกว่าตั้งช่อง
แต่เพราะผู้ซึ่งไปสัดการตั้งช่องไปทำการเพื่อหาประโยชน์ในทางทุจริต จึงติเตียนในพระราชกำหนดนี้

ภาคใต้ครั้งหนึ่ง ถ้าและมิลัมครอยู่กับนายเดิม จะสมัครอยู่กับเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองใต้ และเจ้าต่างกรมหากกรมมิได้ ในพระราชวังหลวง และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยหมู่ใดกรมใด จะพระราชทานให้อยู่ตามใจไพร่สมัครแต่ในครั้งเดียวนี้ เป็นปฐมบัญญัติไว้ เบื้องหน้าไปจะให้คงหม้อยู่ตามสักครั้งนี้ อนึ่งเลขหัวเมืองซึ่งอพยพหลบหนีนั้น ให้คงเมือง จะผลที่เปลี่ยนกันโดยใจไพร่สมัครได้แต่ในเมืองเดียวกัน เหตุว่าเลขหัวเมืองนั้น น้อยตัวจะร้างโรยเบาบางไป ซึ่งจะให้ไปอยู่เมืองอื่น และมูลนายผู้ใด ๆ นั้นมิได้ห้ามอย่าให้ เอาไว้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าและเลขบรรดาอพยพหลบหนีทั้งปวงจะเอาไปเป็นที่ตั้ง คือตั้งขัด ขวาง มิเข้ามาสำนึกก็ได้โดยดี มีอยู่ ๗ แขวงเมืองใต้ ก็ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองนั้น จัดกองทัพออกติดตามสืบเอาตัว (และ) บุตรภรรยาญาติตระกูลเสียให้สิ้นเชิง ถ้าหัวเมืองใดเกลี้ย ก่อมเลขได้มากน้อยเท่าใด ก็ให้เมืองนั้นบอกจำนวนเลขและชื่อคนตำบลบ้านว่า เป็นบ่าวไพร่ มูลนายชื่อนั้นลงมาขังคุกขุน ๗ คำลาให้แจ้ง ห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมืองกรมการปิดบังอำพรางไว้ แต่คนหนึ่งขึ้นไปเป็นอันขาดทีเดียว

แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพฯ และหัวเมืองทั้งปวง และเจ้าต่างกรม หากกรมมิได้ บรรดาได้ตั้งช่องเกลี้ยก่อมเลขไพร่หลวง ล่มกำส้งข้าหนีเจ้าบ่าว หนีนายไวแห่งใด ตำบลใด ก็ให้ยกเลิกเสีย แต่เลขนั้นจะสมัครอยู่กับผู้ใด ให้ผู้นั้นนำสักจงสิ้นเชิง ห้ามอย่าให้ผู้ใดตั้งช่อง เกลี้ยก่อมละสมผู้คนไว้ ณ บาดงสืบไป และเป็นใจด้วยผู้หลบหนีเหมือน กระทำมาแต่หลัง ถ้าผู้ใดมีพึงยังให้ตั้งช่องละสมผู้คน ณ บาดงเหมือนแต่ก่อน จะให้ลงโทษนั้น เล่มอโทษกบฏ.

อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สักเลข ณ กรุงเทพฯ สิ้นจำนวนแล้ว จะให้ข้าหลวง กองสักขึ้นไปสักเลข ณ หัวเมืองไกลเมื่อใด ก็ให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการทั้งปวง ลอดแนม จับเลขลอยแอบแฝงหาสังกัดมูลนายมิได้ ให้สักไว้เป็นเลขหัวเมือง ถ้าเลขมีมูลนายอยู่ยังมิได้สัก ครั้งนี้ ก็ให้เจ้าเมืองกรมการสืบเอาตัวบอกส่งลงมาจะให้ลงพระราชอาญาตัวเลขและมูลนาย ผู้ปิดบังจงหนัก แล้วจะให้ส่งตัวเลขนั้นเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง.

อนึ่ง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่า เลขไพร่หลวงทั้งปวงนั้นใคร (ได้รับ) ราชการ

เหนือบยากตรากตรำมาหลายปี ครั้นนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษกใหม่ ทรงพระมหากรุณาจักรลดหย่อนให้เข้ามารับราชการแต่เดือนหนึ่ง ให้ออกไปทำมาหากินอยู่สามเดือน และให้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ลงทุกประการ ถ้าผู้ใดมีฟัง ละเอาตัวเป็นโทษ.

กฎให้ไว้ ณ วันที่ 1⁶ 1 ค่ำ จุลศักราช 1172 ปีมะเมีย นักขัตตรโทษก.

อนึ่ง วิธีสักเลขหมายหมู่ตามประเพณีแต่ก่อนมา ถ้ารัชกาลก่อนสักตรงแขนข้างท้องมือ รัชกาลต่อมาสักตรงแขนข้างหลังมือ ถึงรัชกาลต่อไปกลับไปสักข้างท้องมืออีก ข้าพเจ้า¹ได้เคยพบคนแก่คน 1 เป็นไพร่หลวงล้อมวัง เคยสักตั้งแต่รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 ได้เห็นรอยสักดังกล่าวมานี้.

ที่มา. หอสมุดแห่งชาติ. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 และ รัชกาลที่ 2 (พระนคร . คลังวิทยา, 2505), หน้า 382-387

¹ข้าพเจ้า หมายถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

ประกาศเปลี่ยนแปลงการควบคุมเลข

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ธรรมเนียมควบคุมเลขที่เปนอยู่บัดนี้ มีเจ้าหมื่นผู้หนึ่งคุมคนหลายแขวงหัวเมือง ไม่เปนธรรมเนียมอันดีที่จะบังเกิดความเรียบร้อย เพราะที่อยู่ตัวเลขแยกย้ายไกลกันพันก่าสัง เจ้าหมื่นจะดูแลให้เรียบร้อยได้ ควรจะจัดธรรมเนียมควบคุมเสียอย่างใหม่ ให้อำเภอทุกหัวแขวงควบคุมอยู่ตามท้องแขวงที่ตัวเลขอยู่นั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า

บรรดาตัวเลขทั้งปวงนอกจากทหารบกทหารเรือไม่ว่าหมู่ใดชนิดใด ถ้าอยู่ในท้องแขวงมณฑลใด ก็ให้ยกเลขหมื่นชนิดนั้น เปนเลขคงเมืองมณฑลนั้น เว้นแต่ตัวเลขที่อยู่ในสี่มณฑลที่ไกล คือกรุงเทพฯ กรุงเก่า นครไชยศรี ปาสังบุรี ให้คงเจ้าหมื่นเดิมได้ควบคุมอยู่ตามเดิม

ส่วนตัวเลขที่อยู่ในมณฑลราชบุรีนั้น ในปีนี้ให้เจ้าหมื่นเดิมควบคุมอยู่ก่อนจนขึ้นปีใหม่ จึงให้ยกเปนเลขคงเมือง ส่วนมณฑลอื่นนั้นให้ยกเปนเลขคงเมืองไปตั้งแต่วันที่ได้อประกาศนี้

ประกาศมาเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม รัตนโกสินทรศก 118 เปนวันที่ 11224

ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ที่มา ร.ต.ท.เสถียร ลายสักขี และคนอื่น ๆ รวบรวม. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 17
(พระนคร : โรงพิมพ์เดลีเมล์, 2478), หน้า 69.

ภาคผนวก ค.

ฎีการับเงินเลิก

๑) ฎีกา พระวิสุทธิเสณี
นายฝั่ง
หมื่นฮักขรรณนิจ } กรมพระสัสดิโหวแต่ขุนราชอาณาประชานุชัย

กรมมหาดไทย ด้วยนายรัตนนายเวรโตเอาเงินเข้าเกณฑ์เงินจำนวนปีมโรง สัตวาคัก
คนละ 1 | มาสั่งเป็นเงิน 1 | ไตรบไวแล้ว ฎีกาให้ไว้ ๓ วันคำจุลศักราช
พรรอยเกาสืบหา ปีมเล่งนักรัตวเบญตัก ฯลฯ

๒) ฎีกา พระวิสุทธิเสณี
นายฝั่ง
หมื่นฮักขรรณนิจ } กรมพระสัสดิโหวแต่ขุนราชอาณาประชานุชัย

กรมมหาดไทย ด้วยนายรัตนนายเวรมหาดไทยเอาเงินค่าศิลา เลกทาก จำนวนปีมเล่ง เบญตัก
มาสั่ง 3 คน เป็นเงิน 1 | 2 | ไตรบไวแล้ว ฎีกาให้ไว้ ๓ วันคำจุลศักราช
พรรอยเกาสืบหาปีมเล่งนักรัตวเบญตัก ฯลฯ

๓) ฎีกา พระวิสุทธิเสณี
นายฝั่ง
หมื่นฮักขรรณนิจ } กรมพระสัสดิโหวแต่ขุนราชอาณาประชานุชัย

กรมมหาดไทย ด้วยนายรัตนนายเวรโตเอาเงินค่าศิลา เลกทาก จำนวนปีมโรง สัตวาคัก
มาสั่ง 3 คน เป็นเงิน 1 | 2 | ไตรบไวแล้ว ฎีกาให้ไว้ ๓ วันคำจุลศักราช
พรรอยเกาสืบหาปีมเล่งนักรัตวเบญตัก ฯลฯ

ที่มา กษ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 เลขที่ 17 ฎีการับเงินเลิกสมจากนายร้อยเวร

ภาคผนวก ง.

บัญชีจ่ายเลขส่ม ทาส เข้าเดือนในสมัยรัชกาลที่ 3

แต่ ๗ วัน $\frac{1}{4}$ 11 ค่า ปีเถาะเบญจศก จัตตวเลขใน เจ้ากรม ปลัดกรม สุ่มบัญชี จางวาง } สุ่ม ทาษ }

เข้าเดือนหนึ่งออกสามเดือนในพระตำราวจ

ครุฑ	เลข	ส่ม	ทาษ	เข้าเดือนทั้ง 4 เดือน	เจ้ากรม	ส่ม 8	} 21	} สุ่ม 27 ทาษ 47	} 74 คน
					ทาษ 13				
ปลัด	ส่ม 3	} 21							
ทาษ 18									
สุ่มบัญชี	ส่ม 9	} 15							
ทาษ 6									
จางวาง	ส่ม 7	} 17							
ทาษ 10									

ต้น	เดือน 11	เข้า	เจ้ากรม	ส่ม 2	} 5	} สุ่ม 6 ทาษ 12	} 18 คน
			ทาษ 3				
ปลัด	ทาษ 5						
สุ่ม	ส่ม 3	} 4					
ทาษ 1							
แล้ง	ส่ม 1	} 4					
ทาษ 3							

เจ้ากรม	ส่ม 2	นายคำทางกลาง	1	} 2
		นายสิงถำแครง	1	

สุ่มส่ม	3	นายวัดเพชบุรี	- 1	} 3
		นายอินกระป่า	1	
		นายมองสำโรง	1	

ฯลฯ

ภาคผนวก ก.

(แบบ) บัญชีสำมะโนครัว อย่างเก่า

หลวงตรีธาพลอาบ	อายุ	54	ปี 2			
อำแดงมูล	อายุ	54		3		
มีบุตรชายอายุ		9	ปี 1		รับราชการใน	
ปี					เสมียนตราซ้าย	1
ปีนคาบศิลาบอก				1		
เกรียนเล่ม 1 โคง				2		
หมื่นภักดี	อายุ	25	2			
อำแดงปลั่ง	อายุ	21		3		
มีบุตรหญิงชื่อขาว	อายุ	2	ปี 1		บ่าวเสมียนตรา	
มีกระบืออยู่เผือกตัว				1	ซ้าย	1
						4
หมื่นจิตร	อายุ	23	ปี 2	3		
อำแดงบุ	อายุ	21			บ่าวเสมียนตรา	
มีบุตรหญิงจ๋ม			1			1
มีกระบืออยู่เผือก				1	ซ้าย	
ขุนสนิท	อายุ	30	ปี 2			
อำแดงเล่ม	อายุ	25		4		
มีบุตรชายจ๋ม		1				
มีบุตรหญิงจุง		1	2		บ่าวหลวงสุริโยธา	1
มีกระบืออยู่ดำ				1		

ที่มา. กคช., ร.5 ม. 2.14/68 แบบสำมะโนครัวอย่างเก่าใหม่ (15 เม.ย.115)

แบบสำเนาโนคร้ว ทำเมื่อต้นปี ร, ค, 112

ชื่อผู้เมียแล อายุ	รูปพรรณแล ต่าหมี	บุตร ชาย หญิง อายุ	สังกัดเจ้าหมู่	หลังคาเรือน	ชื่อตำบลบ้านแล อยู่บ้านมีมาได้ เท่านี้ปี	ทำมาหากิน	มีพาหะนะ แลเครื่องอาวุธ	จดหมายเหตุ
ชายสิ้นอายุ 33 ปี จำแดงจันอายุ- ๒๘ ปี	ดำแดงสันหัด แผลหาง คิ้วข้างซ้าย อำแดงสัน ดำแดงสันหัดแผลที่ปาก	ชายชื่อ } ปาย 10 } ปี เล็ก 6 } น้อย 2 } บุตร } หญิงชื่อ } พัน 8 } ปี พวง 4 }	หลวงมหาสะหมิท โคราช	เครื่องผูก 1 หลัง	อยู่เมืองพิมาย มาได้ 33 ปี	ทำไร่ ทำนา	เกวียนโค 1 เล่ม โค 3 โค กระบือ 2 กระบือ ปืนคาบศิลา 1 บอก	
นายทองอายุ 30 ปี อำแดงป้อมอายุ 28 ปี	ดำแดงสันหัด แผลเข้าซ้าย ดำแดงสันหัด เปนปาน ที่ท้องข้างขวา	บุตรชายอายุ 1 ปี	พระยาประสัด โคราช	เครื่องผูก 1 หลัง	อยู่ในเมืองพิมาย มาได้ 5 ปี	ทำไร่ ทำนา	โค 1 โค เกวียนโค 1 เล่ม ปืนคาบศิลา 1 บอก	เต็มอยู่เมือง นางรอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ช.

(แบบ) อำเภอท่ายืน พระพิทักษ์รักษาเขตรัญ ยืนต่อข้าหลวง

ที่	วันแลเวลา	ชื่ออำเภอกำนัน ตำบลบ้านแขวง	ยื่นรายงานหรือ จับตัวมาแจ้งเหตุ	ได้คดีอย่างไร
1	วันที่ 1 เมษายน ร. ค., 115 เวลาบ่าย 1 โมง	นายดีผู้ใหญ่บ้านเล่า รง แขวงอำเภอ นครเกษม	ยื่นรายงานว่าเวลา กลางคืนมีผู้ร้ายย่อง เบาลักเอาปืนกับสิ่ง ของนายมาไป	ยังสืบหาตัวผู้ร้าย อยู่
2	วันที่ 5 เมษายน ร. ค., 115 เวลาเช้า 5 โมง	พระเจริญอำเภอ	จับเอาตัวอ้ายเที่ยงมา แจ้งว่า อ้ายเที่ยงลัก หนังสือของสินแมง เขียงไป 35 แผ่น	ได้เอาตัวยังตราง ไว้ ยังชำระสืบ พยานอยู่
3	วันที่ 18 เมษายน ร. ค., 115 เวลาบ่าย 3 โมง	นายเล็กผู้ใหญ่บ้าน ลำโรง แขวงอำเภอ นครเกษม	จับเอากระบือคู่เผือก 3 กระบือ มาแจ้งว่า กระบือนี้ไปติดพันอยู่ที่ บ้านลำโรง หาได้ ทราบว่ากระบือของ ผู้ใดไม่	ได้เอากระบือส่ง พนักงานรักษาไว้

ข้าพระพุทธเจ้า นายช่วงเขียน

ข้าพระพุทธเจ้า พระพรหมภิบาล

ข้าพระพุทธเจ้า นายรองพลพ่าย

ที่มา. กคช. ร.5 ม. 2.14/68 แบบสำมะโนครัวอย่างเก่าใหม่ (15 เม.ย.115)

ที่ 7966 รับวันที่ 18 พฤศจิกายน ร.ศ.117 ที่ว่าการศาลาเมืองประทุมธานี
9643

วันที่ 16 พฤศจิกายน ร.ศ.117

ข้าพระพุทธเจ้า หลวงอารักษ์ ประชาราษฎร์ ข้าหลวงผู้รักษาราชการเมืองประทุมธานี ขอประทานศิริยอต

รวมบัญชีจำนวนคน อุ่ม สูง แล่น รุ่ง สกรรค์ ะระา ข่าติภาษา ไทย, มอญ, ลีน, ลาว, แยก, สรุปรวมรายชื่อภาษาจำนวน 37 กำนัน

ตามบัญชีกรมการอำเภอ 4 อำเภอ มีจำนวน ข่าติภาษา แล่อุ่ม สูง แล่น สกรรค์ ะระา แล้งอยู่ต่อไปนี้ ทูลเกล้าฯ ถวาย

ประเภทชื่อ ชาติต่าง ๆ	อุ่ม		สูง		แล่น		รุ่ง		สกรรค์		ะระา		รวม		รวมจำนวน
	อายุคัม 1 ปี		อายุคัม 2 3 ปี		4 ปี ถึง 10 ปี		11 ปี ถึง 17 ปี		18 ปี ถึง 50 ปี		50 ปี ขึ้นไป				ชาย, หญิง
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ทั้งสิ้น
ไทย	407	445	441	438	850	899	718	836	1729	1857	533	610	4678	5085	9763
ลาว	382	357	441	442	727	761	665	767	1577	1801	496	574	4288	4702	8990
จีน	175	152	210	208	202	190	234	167	233	279	176	90	1430	1086	2516
ญวน	7	11	6	5	11	10	17	12	65	43	8	19	114	100	214
แขก	37	25	38	46	58	28	48	35	141	87	31	31	353	252	605
รวมทั้งสิ้น	1008	990	1136	1139	1848	1888	1682	1817	3945	4067	1244	1324	10863	11225	22088

ข้าพระพุทธเจ้า

หลวงอารักษ์ประชาราษฎร์

นายเชิญ เขียน นายฝั่ง ราษฎร์

ที่มา. กขย. ร.5 น. 30/3 บัญชีสำมะโนครัวเมืองนนทบุรี ประทุมธานี นครเขื่อนขันธ์

(31 ต.ค.117 - 14 ร.ศ.117)

บัญชีไพร่พลเมือง

จำนวนเดือนธันวาคม, 119 ในแขวงเมืองประทุมธานี มีรายละเอียดแจ้งต่อไปนี้

ชื่ออำเภอ	คนเติมยกมา			คนตาย			ยกไป			หักตาย แล้วยกไป คงเหลือ			คนเกิด			มาตั้งอยู่ใหม่			คงเหลือทั้งสิ้น		
	ช.	ญ.	ร.	ช.	ญ.	ร.	ช.	ญ.	ร.	ช.	ญ.	ร.	ช.	ญ.	ร.	ช.	ญ.	ร.	ช.	ญ.	ร.
ขุนบำรุงรักษาเขต	2064	1823	3887	-	-	-	-	-	-	2064	1823	3887	-	-	-	2	-	2	2066	1823	3889
ขุนวิเศษรักษาการ	2894	3233	6127	8	9	17	-	-	-	2886	3224	6110	5	-	5	-	-	-	2891	3224	6115
ขุนชำนาญรักษา ราช	2430	4510	9440	6	11	17	-	-	-	4924	4490	9414	3	7	10	3	2	5	4930	4508	9438
นายอรรคศิริ	2450	2770	5220	5	10	15	-	-	-	2445	2760	5205	4	3	7	-	-	-	2449	2763	5212
	12438	12336	24774	19	30	49	-	-	-	12419	12306	24725	12	10	22	5	2	7	12426	12328	24754

ที่มา. กจช., ร.5 น. 3.5 ฉ/1 บอกลงบัญชีคน คงเกิด ตาย เมืองประทุมธานี (เม.ย.119 - 1 เม.ย.120)

ประวัติผู้เขียน

นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม เกิดเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2498 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2520 และเข้าศึกษาต่อที่บัณฑิตวิทยาลัยในปีเดียวกัน ปัจจุบันรับราชการเป็นนักจดหมายเหตุ ระดับ 4 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย